

SMLOVNÍ FIKCE (DOMNĚNKA) DORUČENÍ

ZBYNĚK MATULA

Právnická fakulta, Masarykova univerzita, Česká republika;

Abstract in original language

Předkládaný příspěvek se zabývá problematikou smluvní fikce a domněnek doručení (nejen) v rámci stávajícího a nového občanského zákoníku. Hlavním cílem tohoto článku je provedení kritické (komparativní) analýzy této problematiky (resp. současné relevantní judikatury) a její reflexe v novém občanském zákoníku.

Key words in original language

Smluvní fikce (domněnka) doručení, důkazní břemeno.

Abstract

The presented paper deals with problem of contractual fiction (presumption) of delivery under (not only) actual and new (Czech) civil code. The main aim of this paper is to provide a critical (comparative) analysis of this problem (or more precisely, of relevant case law) and its reflection in the new codification.

Key words

Contractual fiction (presumption) of delivery, burden of proof.

1. ÚVODEM

V každodenní právní praxi se můžeme, ať již při konstrukci či analýze smluvních dokumentů, setkat s různými druhy domněnek a fikcí. Mezi ty frekventované přitom bezesporu patří smluvní fikce (domněnky) doručení (které se objevují především v obchodních podmínkách či jiných standardizovaných textech).

Vzhledem k nastíněné šíři jejich použití a praktickému významu se logicky nabízí otázka, zda (případně nakolik) lze zmíněné fikce, resp. domněnky platně sjednat.

Tuzemská soudní praxe zaujala při hodnocení této problematiky kategoricky zamítavé stanovisko. Nejvyšší soud se pak v odůvodnění svého rozsudku (ze dne 18.3.2010, sp. zn. 23 Cdo 5508/2007)¹ vyslovil následovně:

Jestliže domněnka slouží k překonání těch situací, kdy nám realita řešení neposkytuje, je zřejmé, že konstrukce domněnek, jejich

¹ Obdobně judikoval také Vrchní soud v Praze ve svém rozsudku ze dne 16.11.2009, sp. zn. 5 Cmo 161/2009. Opačné stanovisko (nicméně bez podrobnější argumentace) lze vysledovat v rozsudku Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 12.5.2005, sp. zn. 22 Cdo 806/2005.

charakteru i následků, které jsou s nimi spojeny, přísluší toliko právu. Autonomie vůle smluvních stran zde nemůže rozšiřovat regulativní nástroje, které používá zákon, a v podstatě libovolně konstruovat nové právní skutečnosti i s nimi spojené právní následky. Z hlediska procesního nelze tvrdit, že se v procesním právu uplatňuje zásada „vše je dovoleno, co není zakázáno“. Působí zde naopak zásada opačná, připouštějící možnost odchylných dohod jenom tam, kde to procesní právo umožňuje. Ujednání stran modifikující důkazní břemeno, tj. institut veřejnoprávního civilního práva procesního, by proto bylo možné pouze tehdy, pokud by takovou možnost občanský soudní řád připouštěl. S ohledem na to, že žádná zákonná úprava předpokládající dohody o důkazním břemenu neexistuje, lze usuzovat, že strany ani nemohou takovou dohodu uzavřít.

Ucelenější teoretická reflexe judikaturního trendu ovšem chybí (byť by si ji rozebíraná materie nepochybně zasloužila).² Ambicí tohoto příspěvku je proto podrobit stávající rozhodovací praxi (dílčí) srovnávací analýze a předestřít oponentní stanovisko k této otázce.

2. EXKURS: NĚMECKÁ (RAKOUSKÁ) KONCEPCE SMLUVNÍ DOMNĚNEK A FIKCÍ

Oproti spíše sporadickému domácímu zpracování tématu nabízí německá a rakouská civilistika (procesualistika) širokou škálu informačních zdrojů. Považuji proto za vhodné tamější závěry (za účelem konfrontace s výše uvedeným) alespoň stručně představit.

Také zde je totiž otázka smluvních fikcí a domněnek spojována s důkazním břemenem. Dispozice s ním prostřednictvím "dohody o důkazním břemeni" (tzv. Beweislastvertrag) je přitom v obecné rovině považována za přípustnou.³ Literatura v této souvislosti soudí, že důkazní břemeno (resp. rozložení rozhodujících skutečností, které je nutné dokázat, mezi jednotlivé strany sporu) se s jistou licencí

² Tématem se zabývá pouze několik odborných článků. Viz PHILIPPI, T. Právní účinky odstoupení od smlouvy realizovaného prostřednictvím smluvní fikce doručení [citováno dne 1.12.2012]. Dostupné z: <http://www.ipravnik.cz/>. Dále srov. STAVĚLÍK, P. Ještě k "odstoupení od smlouvy prostřednictvím smluvní fikce doručení" - jiný úhel pohledu. Právní rozhledy, 2005, č. 21, s. 788 - 790. JENDREJÁK, P. K téme "odstoupení od smlouvy prostřednictvím smluvní fikce doručení. Právní rozhledy, 2006, č. 4, s. 141 - 146. ADAM, J. Fikce doručení v občanskoprávních vztazích. Bulletin advokacie, 2006, č. 10, s. 37 - 38. PAULDURA, L. K otázce sjednávání právních domněnek a fikcí v soukromém právu. Právní fórum, 2010, č. 11, s. 556 - 559.

³ K tomu srov. HARTMANN, P. et al. Zivilprozessordnung. 71., völlig neubearbeitete Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2013, s. 1138. Shodně též RAUSCHER, T. et al. Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen. München: Verlag C. H. Beck, 2004. [citováno dne 1. prosince 2012], komentář k § 286 ZPO. Dostupné z: <http://beck-online.beck.de>.

odvozuje od norem hmotného práva.⁴ Zároveň dále poukazuje na zásadní dispozitivitu těchto (soukromoprávních) pravidel.⁵

Účastníci smluvního vztahu se tudíž mohou v rámci své volnosti od těchto norem odchýlit, přičemž důsledkem jejich konsenzu může být mj. právě změna "rozložení" důkazního břemene.⁶ Typickým příkladem takového ujednání jsou pak smluvní fikce či domněnky.

Regulaci smluvní fikce doručení nalezneme v § 308 bod 6 BGB.⁷ Zmíněné ustanovení považuje za neúčinnou (unwirksam) fikci doručení úkonu uživatele obchodních podmínek (s tzv. "zvláštním" významem) adresovaného spotřebiteli. Teorie i praxe spatřuje v této úpravě implicitní aprobaci sjednávání fikcí týkajících se ostatních (tj. méně závažných) úkonů. Závažným úkonem se přitom rozumí v zásadě jakýkoli projev vůle mající pro jeho adresáta negativní důsledky (zejm. odstoupení od smlouvy, výpověď).⁸ Jádrem problému se tak ve vztazích se spotřebiteli posouvá do roviny hodnocení povahy úkonu, jehož doručení je fingováno (presumováno).

Tato regulace se přiměřeně použije také pro relace mezi podnikateli. Komentářová literatura nicméně poukazuje na určité nejasnosti v otázce míry její aplikace (objevují se jak názory tendující pro

⁴ K tomu srov. FASCHING, Hans W. Lehrbuch des österreichischen Zivilprozeßrecht: Lehr- und Handbuch für Studium und Praxis. 2. überarb. und ergänz. Aufl. Wien: Manzsche Verlags und Universitätsbuchhandlung, 1990, marg. č. 890.

⁵ K tomu srov. BLOMEYER, A. Zivilprozessrecht: erkenntnisverfahren. Berlin: Springer-Verlag, 1963, s. 355 a násl.

⁶ Obrat "rozložení důkazního břemene" autor záměrně (za účelem zjednodušení prezentovaného závěru) používá jako zažitou myšlenkovou zkratku. Blíže srov. např. MACUR, J. Důkazní břemeno v civilním soudním řízení. Brno: Masarykova univerzita, 1995.

⁷ Ustanovení se dle komentářové literatury vztahuje také na smluvní domněnky doručení. K tomu srov. ERNST, W. et al. Münchener Kommentar zum BGB. 6. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2012 [citováno dne 1. prosince 2012], komentář k § 308 bod 6 BGB. Dostupné z: <http://beck-online.beck.de>.

⁸ K tomu srov. BAMBERGER, G. ROTH, H. Beck'scher Online-Kommentar. München: Verlag C. H. Beck, 2012 [citováno dne 1. prosince 2012], komentář k § 308 bod 6 BGB. Dostupné z: <http://beck-online.beck.de>.

principiálně liberálnější pojetí těchto doložek⁹, tak plédující pro v zásadě shodnou¹⁰ aplikaci jako v B2C vztazích).

Obdobnou úpravu obsahuje také rakouský KSchG¹¹ ve svém ustanovení § 6 odst. 1 bod. 3, které za nezávaznou (nicht verbindlich) prohlašuje smluvní fikci doručení "právně významného" úkonu podnikatele adresovaného spotřebiteli. Výjimku z tohoto pravidla představuje doložka fingující doručení na poslední známou adresu spotřebitele, neoznámil-li spotřebitel její změnu (za předpokladu, že byl k tomu smluvně zavázán). Výklad a aplikace tohoto ustanovení pak navazuje na výše popsané závěry německé civilistiky (v podrobnostech proto viz shora).¹²

Lze doplnit, že jak BGB (§ 130), tak ABGB (§ 862a) staví v rámci regulace (perfekce) právních úkonů mezi nepřítomnými na teoretické koncepci "dojití" (tj. projev vůle se musí dostat do objektivní sféry dispozice adresáta). Panuje ovšem obecná shoda na tom, že se kontrahenti mohou od této úpravy odchýlit^{13 14} a dohodnout odlišný režim (např. že úkon se stanem perfektním již samotným odesláním, či naopak až okamžikem, kdy se s ním adresát skutečně seznámí)¹⁵, hranice jejich volné dispozice představují (mj.) výše uvedená ustanovení normující podmínky pro fikce a domněnky doručení.

⁹ Viz ERNST, W. et al. Münchener Kommentar zum BGB. 6. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2012 [citováno dne 1. prosince 2012], komentář k § 308 bod 6 BGB. Dostupné z: <http://beck-online.beck.de>.

¹⁰ Viz STAUDINGER BGB. J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen, Die Datenbank, [citováno dne 1. prosince 2012], komentář k § 308 bod 6 BGB. Dostupné z: <http://beck-online.beck.de>.

¹¹ Zákon o ochraně spotřebitele. Bundesgesetz vom 8. März 1979, mit dem Bestimmungen zum Schutz der Verbraucher getroffen werden (Konsumentenschutzgesetz - KSchG), BGBl. Nr. 140/1979.

¹² K tomu srov. RUMMEL, P. et al. Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch. 2. Band, §§ 1175 bis 1502 ABGB; Nebengesetze. 4. Teil, EheG, KSchG. Wien: Manzsche Verlag. s- und Universitätsbuchhandlung, 2002, s. 276 a násl.

¹³ K tomu srov. JAUERNIG, O. et al. Bürgerliches Gesetzbuch. 4. Auflage. München: C. H. Beck, 1987, s. 71.

¹⁴ K tomu srov. KOZIOL, H., WELSER, R. Grundriß des bürgerlichen Rechts. Band I, Allgemeiner Teil und Schuldrecht. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, s. 95.

¹⁵ ERNST, W. et al. Münchener Kommentar zum BGB. 6. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2012 [citováno dne 1. prosince 2012], komentář k § 130 BGB. Dostupné z: <http://beck-online.beck.de>.

3. SMLUVNÍ FIKCE (DOMNĚNKY) DORUČENÍ DLE STÁVAJÍCÍ ČESKÉ ÚPRAVY

Odmítnutí možnosti smluvních fikcí a domněnek doručení spočívá dle současné judikatury (viz v úvodu citovaný rozsudek) v kogentnosti reglementace důkazního břemene, resp. nemožnosti s ním smluvně jakkoli nakládat (a to v důsledku absence výslovného zmocnění). Přestože se nepochybně jedná o institut veřejného práva, nelze dle mého soudu odhlédnout od jeho funkčního propojení s hmotněprávní regulací.

Tento závěr ostatně objevuje také v rozhodovací praxi NS (viz rozsudek ze dne 21.12.2009, sp. zn. 29 Cdo 3478/2007), která uvádí:

Okruh rozhodujících skutečností, které musí účastník v řízení tvrdit a prokázat, jakož i rozložení důkazního břemene (tj. nositele důkazního břemene ohledně jednotlivých rozhodných skutečností) je pak určován hypotézou hmotněprávní normy, která upravuje sporný právní poměr účastníků [...].¹⁶

Ve světle tohoto argumentu se přitom jako klíčová jeví povaha rozhodné materiální normy. Jinými slovy, je-li možné se od takové normy smluvně odchýlit, nelze bez dalšího vyloučit také "korekci" rozložení důkazního břemene jako možný následek tohoto konsenzu.

Otázkou tedy zůstává, zda tuto možnost připouští § 45 odst. 1 OZ. Není jistě bez zajímavosti, že formulace tohoto ustanovení se nijak výrazně neliší od ekvivalentního § 130 odst. 1 BGB (které je nadto v praxi s ohledem na shodně zastávanou koncepci "dojití" vykládáno obdobně).¹⁷ Domnívám se proto, že se jedná o ustanovení dispozitivní.¹⁸

¹⁶ Shodně také např. rozsudek NS ze dne 19.12.2003, sp. zn. 21 Cdo 1241/2003. Obdobně se k problému vyslovila také literatura. K tomu srov. WINTEROVÁ, A. Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice. 4. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Linde, 2006, s. 280.

¹⁷ Totéž lze uvést i v případě ustanovení § 862a ABGB (které se liší pouze textací, nikoli zastávaným výkladem).

¹⁸ V reakci na rozpravu po přednesení tohoto příspěvku považuji za vhodné odkázat také na § 2 odst. 3 OZ. Přestože zmíněné ustanovení hovoří pouze o možnosti odchýlně sjednat "práva a povinnosti", domnívám se, že na místě je přijmout širší výklad, umožňující účastníkům soukromoprávního vztahu upravit nejen svá vzájemná práva a povinnosti, ale obecněji režim své kooperace (včetně ev. odchýlného okamžiku perfekce doručovaného právního úkonu). Extenzivnější výklad lze dle mého názoru odůvodnit jednak ústavním charakterem zásady svobody (která se promítá v možnosti nastolení komplexního smluvního režimu, k tomu obecně srov. HURDÍK, J., LAVICKÝ, P. Systém zásad soukromého práva. Brno: Masarykova univerzita, 2010), jednak skutečností, že tuto možnost adresátům soukromoprávní regulace poskytují (zde srovnávané) právní řády okolních států (které jsou rovněž konstruovány na zásadě priority autonomie vůle).

Ochrana adresáta doručovaného úkonu by měla v této souvislosti spočívat spíše v podrobnějším přezkumu smluvní fikce (domněnky) doručení a jejich případných následků, než v poněkud "neohebné" kogentnosti dané normy. Za přiléhavější tudíž považuji (v zásadě ad hoc) hodnocení těchto doložek v návaznosti na jejich konkrétním obsahu, charakteru účastníků smlouvy a jejich vzájemném postavení (B2B či B2C vztahy), povaze doručovaného úkonu, resp. "umístění" samotné doložky (viz problematika tzv. "překvapivých" ujednání ve standardizovaných smluvních dokumentech).¹⁹

4. SMLUVNÍ FIKCE (DOMNĚNKY) DORUČENÍ DLE NOVÉHO OBČANSKÉHO ZÁKONÍKU

Shodně jako stávající OZ, ani nový občanský zákoník (NOZ) výslovnou úpravu smluvních fikcí (domněnek) doručení neobsahuje.

Současná podoba § 573 NOZ upravuje pouze domněnku doby dojití, která se však vztahuje pouze na doručené zásilky (tj. pamatuje na situaci, kdy je zřejmé, že zásilka byla doručena, panují ovšem pochybnosti o okamžiku jejího doručení). Prozkoumáme-li však genezi tohoto ustanovení, narazíme na značně liberální a (netradičně) široce koncipovanou úpravu (zákonně) domněnky doručení. Tak návrh NOZ (z roku 2005)²⁰ uvádí:

*Byl-li projev vůle odeslán, avšak chybí důkaz, že byl doručen, má se za to, že k doručení došlo, pokud adresát měl řádný důvod očekávat projev vůle odesílatele a sám v přiměřené době o záležitost neprojevil zájem.*²¹

*Má se za to, že zásilka odeslaná s využitím provozovatele poštovních služeb byla doručena třetí den po odeslání²². Pokud se zásilka odesílá na adresu v jiném státu, má se za to, že byla doručena patnáctý den po odeslání.*²³

Tehdejší důvodová zpráva ovšem uvedená ustanovení nijak nekomentuje, informaci, proč byla navrhovaná úprava posléze modifikována do podoby současného § 573 NOZ pak nenalezneme ani ve stávající důvodové zprávě.

¹⁹ Obdobný závěr patrně zastává Pauldura. K tomu srov. PAULDURA, L. K otázce sjednávání právních domněnek a fikcí v soukromém právu. Právní fórum, 2010, č. 11, s. 559.

²⁰ Text návrhu dostupný např. zde [citováno dne 1.12.2012]: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>.

²¹ § 455 odst. 4 (návrh NOZ z roku 2005).

²² § 456 odst. 1 (návrh NOZ z roku 2005).

²³ § 456 odst. 2 (návrh NOZ z roku 2005).

Pro formulaci závěru, zda je dle NOZ možné platně sjednat doložku fingující (presumující) doručení, proto musí postačit konfrontace s obecnou úpravou právního jednání. NOZ zachovává pro právní jednání vůči nepřítomné osobě v ustanovení § 570 odst. 1 koncepci "dojití". Pro výše uvedené důvody (viz předchozí pasáž příspěvku) se domnívám, že i od tohoto pravidla je možné se za určitých okolností smluvně odchýlit.

Také zde se přikláním ke zkoumání smluvních fikcí (domněnek) dle konkrétních okolností případu. Obecnými limity²⁴ pro sjednání takovýchto doložek budou především kategorie dobrých mravů, popřípadě veřejného pořádku.²⁵

5. ZÁVĚR

Problematika smluvních doložek, upravujících domněnku či fikci doručení, si po mém soudu zaslouží poněkud citlivější přístup, než který ve své (byť dosud spíše ojedinělé) judikatuře zaujaly vyšší soudy. S ohledem na praktickou potřebu tohoto nástroje a do značné míry ilustrativní komparativní závěry se domnívám, že sjednání přiměřené smluvní fikce (domněnky) je přípustné jak dle stávající, tak nastupující právní úpravy. Konkrétní hodnocení by se pak mělo odvíjet především od postavení adresáta doručovaného úkonu (lze soudit, že podnikatelské vztahy z povahy věci nepotřebují²⁶ shodnou míru protekce, jako je tomu u vztahů se spotřebiteli) a samotné povahy tohoto úkonu.

Literature:

Monografie a komentáře:

- BLOMEYER, A. Zivilprozessrecht: erkenntnisverfahren. Berlin: Springer-Verlag, 1963, 785 s, ISBN neuvedeno.
- FASCHING, Hans W. Lehrbuch des österreichischen Zivilprozeßrecht: Lehr- und Handbuch für Studium und Praxis. 2. überarb. und ergänz. Aufl. Wien: Manzsche Verlags und Universitätsbuchhandlung, 1990, 1232 s, ISBN 3214046977.
- HARTMANN, P. et al. Zivilprozessordnung. 71., völlig neubearbeitete Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2013, 3195 s, ISBN 9783406630071.
- HURDÍK, J., LAVICKÝ, P. Systém zásad soukromého práva. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 197 s, ISBN 9788021050631.

²⁴ NOZ se ostatně hlásí k citelnější podpoře autonomie vůle, která se mj. projevuje v preferenci platnosti právního jednání.

²⁵ Srov. § 1 odst. 2 NOZ.

²⁶ Tento závěr ovšem neplatí zcela kategoricky. S ohledem na zde zastávané "ad hoc" hodnocení by se mělo posouzení odvíjet od konkrétního kontextu.

- JAUERNIG, O. et al. Bürgerliches Gesetzbuch. 4. Auflage. München: C.H.Beck, 1987, 1918 s, ISBN 3406321038.
- KOZIOL, H., WELSER, R. Grundriß des bürgerlichen Rechts. Band I, Allgemeiner Teil und Schuldrecht. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 1995, 568 s, ISBN 3214147005.
- MACUR, J. Důkazní břemeno v civilním soudním řízení. Brno: Masarykova univerzita, 1995, 172 s, ISBN 8021011610.
- RUMMEL, P. et al. Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch. 2. Band, §§ 1175 bis 1502 ABGB; Nebengesetze. 4. Teil, EheG, KSchG. Wien: Manzsche Verlag. s- und Universitätsbuchhandlung, 2002, 481 s, ISBN 3214045563.
- WINTEROVÁ, A. Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice. 4. aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Linde, 2006, 729 s. ISBN 8072015958.

Odborné články:

- ADAM, J. Fikce doručení v občanskoprávních vztazích. Bulletin advokacie, 2006, č. 10, s. 37 - 38, ISSN 1210-6348.
- JENDREJÁK, P. K téme "odstoupení od smlouvy prostřednictvím smluvní fikce doručení. Právní rozhledy, 2006, č. 4, s. 141 - 146, ISSN 1210-6410.
- PAULDURA, L. K otázce sjednávání právních domněnek a fikcí v soukromém právu. Právní fórum, 2010, č. 11, s. 556 - 559, ISSN 1214-7966.
- STAVĚLÍK, P. Ještě k "odstoupení od smlouvy prostřednictvím smluvní fikce doručení" - jiný úhel pohledu. Právní rozhledy, 2005, č. 21, s. 788 - 790, ISSN 1210-6410.

Elektronické zdroje:

- BAMBERGER, G. ROTH, H. Beck'scher Online-Kommentar. München: Verlag C. H. Beck, 2012 [citováno dne 1. prosince 2012]. Dostupné z: <http://beck-online.beck.de>.
- ERNST, W. et al. Münchener Kommentar zum BGB. 6. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2012 [citováno dne 1. prosince 2012]. Dostupné z: <http://beck-online.beck.de>.
- RAUSCHER, T. et al. Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und Nebengesetzen. München: Verlag C. H. Beck, 2004. [citováno dne 1. prosince 2012]. Dostupné z: <http://beck-online.beck.de>.
- STAUDINGER BGB. J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen, Die Datenbank, [citováno dne 1. prosince 2012]. Dostupné z: <http://beck-online.beck.de>.
- Viz PHILIPPI, T. Právní účinky odstoupení od smlouvy realizovaného prostřednictvím smluvní fikce doručení [citováno dne 1.12.2012]. Dostupné z: <http://www.ipravnik.cz/>.

Contact – email
zbynek.matula@ak-zachveja.cz